

Голіяд Н. І.,
викладач

Київського національного лінгвістичного університету

ЗАСОБИ ПРОФІЛЮВАННЯ КОНЦЕПТУ TIME В АНГЛІЙСЬКІЙ ЗАГАДЦІ

Анотація. У статті розглядаються засоби профілювання концепту TIME в англійській загадці. На передконцептуальному рівні концепт TIME профілюється за допомогою архетипу Тіні, на концептуальному – через метонімічні й метафоричні моделі, на вербальному – за допомогою антитези й порівняння на основі субстантивних (іменник, прикметник, прислівник) і реляційних (дієслово) семантичних структур.

Ключові слова: профілювання, архетип, фрейм, реляційні семантичні структури, субстантивні семантичні структури.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку лінгвістики спостерігається зростання інтересу науковців до дослідження зв'язку мови та мислення, зокрема того, як мисленнєві процеси людини виражаються мовними засобами. За визначенням В. Дем'янкавої й О. Кубрякової, у когнітивній лінгвістиці мову можна розглядати як «когнітивний інструмент – систему знаків, що беруть участь у репрезентації (кодуванні) і трансформуванні інформації» [1, с. 53–55]. Отже, можна говорити про фонові знання, культурну пам'ять народу, що закодована у фреймах, які зберігаються в пам'яті людини. Коли відбувається осмислення будь-якого тексту, мовна структура викликає у свідомості людини фрейми, що, трансформувшись у багатопланову когнітивну одиницю, породжують низку образів і понять. Важливе місце в цьому процесі посідає профілювання, яке визначаємо як когнітивну операцію, що полягає у виділенні певної частини активованої мовним знаком інформації, релевантної для розуміння самого знака, а саме: його походження, властивості, зовнішній вигляд, функції, події, переживання тощо. Вивченням профілювання займалися американський когнітолог Р. Ленекер [2] і польський етнолінгвіст Є. Бартмінський [3].

Метою статті є з'ясувати засоби профілювання концепту TIME в англійських загадках.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт TIME належить до назв невід'ємних атрибутів світу, що не тільки позначає координати події на тимчасовій осі, часовий інтервал між двома подіями, а й розвиває конотації певних рис цієї категорії та приписує їй певні цінності і є спільним для британської й американської лінгвокультур.

Оскільки час є важливим елементом концептуалізації світу людиною, репрезентація загадок про час є значною: *This thing all the things devours: birds, beasts, trees, flowers; gnaws iron, bites steel; grinds hard stones in meal; slaying kings, destroying cities, and beats the high mountain down {TIME}. Mountains will crumble and temples will fall, and no man can survive its endless call {TIME}. Elvish mithril and Argonian silver, crumble I can. But first, I improve all created by man. I devour all things, Bird and beast, serfs and kings. Even if my pace is slow, men curse my speed, Wishing me to be lazier in their hour of need. I can creep and crawl,*

or rush, even fly. I am all yours. Tell me, who am I? {TIME} What can fly but has no wings? {TIME} I can run swiftly and silently when you want me to stay still, I can move slowly and cautiously and am yours to fill. You look at me often but you always forget about me, I am the most fearful killer, but you can't live without me. Sometimes you have me for all in spare, yet when you need me, I am not there. You can waste me, or cherish me; it's you who chooses the track, but once having done so you can never get me back {TIME}. What is it when you once lose it then you can never find it again? {TIME} Until I am measured, I am not known. But how you miss me, when I have flown {TIME}. For some I go fast, for others I'm slow. To most people, I'm an obsession, relying on me is a well-practiced lesson. What am I? {TIME} As I watch I see the world passes me. All the good, the bad, in the twinkling of an eye. I watch and wait, and patiently sit. I never began, so I never will end. My only presence is in my being. I am almost not noticeable, and not a thing. I am fast as light, thin as air. Run if you can! Run if you dare. To avoid me is a mark of a fool. For all you are worth, your life is my tool. Though concealed, I am not shy. The question is. What am I? {TIME}.

Дослідження концепту TIME здійснювалося на передконцептуальному, концептуальному й вербальному рівнях.

На передконцептуальному рівні концептуалізація дійсності відбувається через архетипи колективного позасвідомого, в основі яких лежать міфологічні уявлення англіців. Архетипи є виявом родової пам'яті, минулого людства. В англійській загадці в основі уявлення про час лежить архетип Тіні, який збуджує руйнівне інстинктивне начало: *This thing all the things devours: birds, beasts, trees, flowers; gnaws iron, bites steel; grinds hard stones in meal; slaying kings, destroying cities, and beats the high mountain down {TIME}. Mountains will crumble and temples will fall, and no man can survive its endless call {TIME}* У загадках час усвідомлюється як істота, що руйнує все.

На концептуальному рівні засобами концептуалізації дійсності є метафори й метонімії. На основі принципів поєднання в загадках двох сфер – донорської (джерела) і реципієнтної (мети), запропонованих О. Селівановою [4], в англійській загадці виокремлюємо три групи загадок про час: антропоморфічні, зооморфічні й побутоцентричні. Часові відношення в концептосфері англійської загадки структуруються за допомогою предметного, акціонального, посесивного та компаративного фреймів. У межах *предметного фрейму* виділяємо такі пропозиційні схеми: ЩОСЬ є TAKE: *I can run swiftly and silently when you want me to stay still, I can move slowly and cautiously and am yours to fill. You look at me often but you always forget about me, I am the most fearful killer, but you can't live without me. Sometimes you have me for all in spare, yet when you need me, I am not there. You can waste me, or cherish me; it's you who chooses the track, but once having done so you can never get me back {TIME}; ЩОСЬ існує TAK: *Elvish mithril and Argonian silver, crumble I can. But first, I improve all created by man. I devour all things, bird**

and beast, serfs and kings. Even if my pace is slow, men curse my speed, wishing me to be lazier in their hour of need. I can creep and crawl, or rush, even fly. I am all yours. Tell me, who am I? {TIME}. Акціональний фрейм представлений такими схемами: агенс діє в напрямі до такого: *This thing all the things devours: birds, beasts, trees, flowers; gnaws iron, bites steel; grinds hard stones in meal; slaying kings, destroying cities, and beats the high mountain down* {TIME}. Посесивний фрейм представлений такими відношеннями: власник володіє власністю: *Elvish mithril and Argonian silver, crumble I can. But first, I improve all created by man. I devour all things, Bird and beast, serfs and kings. Even if my pace is slow, men curse my speed, wishing me to be lazier in their hour of need. I can creep and crawl, or rush, even fly. I am all yours. Tell me, who am I? {TIME}*; ціле має частину: *What can fly but has no wings?* {TIME}.

Для визначення профілів зазначеного концепту моделюємо концептуальну міжфреймову мережу:

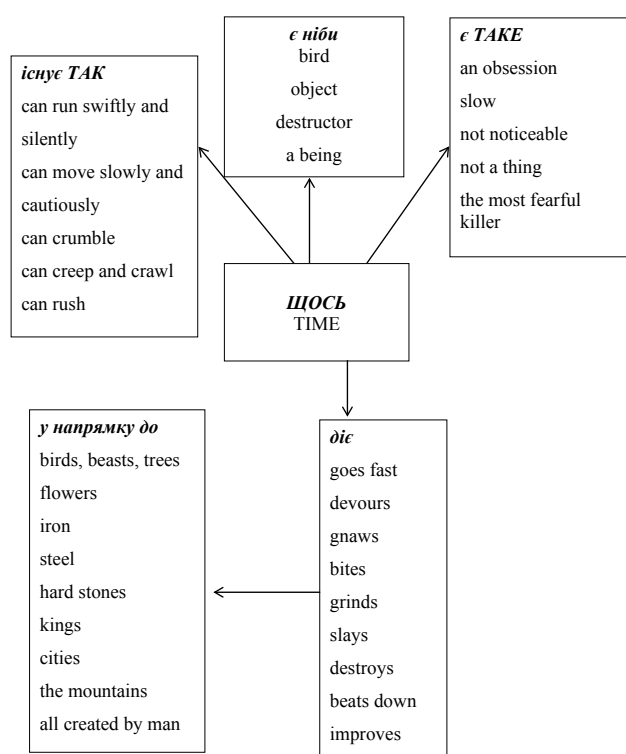

Рис. Концептуальна міжфреймова мережа концепту TIME

Профілі концепту TIME можна визначити через основні кореляції, із якими співвідносяться об'єкт і поняття: час – істота, час – ознака, час – спосіб існування, час – дія. Кореляція час – істота реалізується через такі референти: a bird, an object, a destructor, a being – і визначає персоніфікований варіант поняття. Час у межах цього профілю розуміється як істота або предмет, наділені здатністю до дії. Реалізація профілю час – ознака відбувається через такі референти: slow, not noticeable, an obsession, the most fearful killer. Час є повільною, непомітною сутністю, але ця сутність постійно усвідомлюється людиною як така, що руйнує і знищує все суще. У межах профілю час – спосіб існування актуалізуються ознаки концепту за способом існування. У свідомості англійців час поєднує протилежні ознаки: він може бігти швидко й повзти повільно. Профіль час – дія є похідним від профілю час – спосіб існування, оскільки вказує на те, як функціонує час: goes fast, devours birds,

beasts, trees, flowers, gnaws iron, bites steel, grinds hard stones, slays kings, destroys cities, beats the mountains down, improves all created by man.

Особливістю загадок про час є те, що тільки поєднання кількох профілів дає змогу правильно тлумачити загадку й, відповідно, правильно відгадати її. Профілювання має місце в межах комплексу несуперечливих, але охарактеризованих із різних поглядів ознак, які певним чином доповнюють одна одну [3, с. 50].

На вербальному рівні засобами профілювання є антитеза (*For some I go fast, for others I'm slow. To most people I'm an obsession, relying on me is a well-practiced lesson* {TIME}), порівняння (*As I watch I see the world passes me. All the good, the bad, in the twinkling of an eye. I watch and wait, and patiently sit. I never began, so I never will end. My only presence is in my being. I am almost not noticeable, and not a thing. I am fast as light, thin as air. Run if you can! Run if you dare. To avoid me is a mark of a fool. For all you are worth, your life is my tool. Though concealed, I am not shy. The question is. What am I?* {TIME}), в основі яких лежать субстантивні й реляційні семантичні структури [2]. Субстантивна семантична структура означає предмет і функціонує як семантичний полюс іменника. Ця семантична структура профілює предмет, тобто сферу в певному домені, де сфера характеризується абстрактно як низка взаємопов'язаних сутностей.

Реляційна семантична структура мовного виразу профілює взаємозв'язки між об'єктами. Реляційні семантичні структури діляться на дві основні групи, залежно від того, що вони позначають: процес чи позатемпоральні відношення. Процесуальні семантичні структури співвідносяться із класом дієслів. Позатемпоральні відношення відповідають прикметникам, прислівникам, прийменникам тощо.

Під час дослідження було встановлено, що в англійських загадках про час за допомогою іменників профілюються певні особливості сприйняття часу англійцями, а саме того, чим він постає в їхній уяві: (*For some I go fast, for others I'm slow. To most people I'm an obsession, relying on me is a well-practiced lesson* {TIME}).

Реляційні семантичні структури відповідно до того, як розподіляється увага людини, діляться на процесуальні й позатемпоральні. Процесуальні семантичні структури профілюються за допомогою дієслів, що позначають особливості функціонування денотату загадки. Тут виокремлюємо дієслова дії (*This thing all the things devours: birds, beasts, trees, flowers; gnaws iron, bites steel; grinds hard stones in meal; slaying kings, destroying cities, and beats the high mountain down* {TIME}) і дієслова руху (*For some I go fast ...*).

Профілями позатемпоральних семантичних структур в англійських загадках про час є прикметники й прислівники. В англійських загадках прикметники профілюють ознаки концептів-денотатів: ... *I am almost not noticeable, I am not a thing. I am fast as light, thin as air ...* {TIME}. За допомогою прислівників профілюються такі прототипні характеристики концептів-денотатів, як спосіб дії: *For some I go fast, for others I'm slow. To most people, I'm an obsession, relying on me is a well-practiced lesson. What am I? {TIME} I can run swiftly and silently when you want me to stay still, I can move slowly and cautiously and am yours to fill. You look at me often but you always forget about me, I am the most fearful killer, but you can't live without me. Sometimes you have me for all in spare, yet when you need me, I am not there. You*

can waste me, or cherish me, it's you who chooses the track, but once having done so you can never get me back {TIME}.

Засоби профілювання не існують ізольовано один від одного, вони профілюють об'єкт чи предмет об'єктивної дійсності тільки в сукупності на основі логічних відносин.

Висновки. Час є невід'ємною категорією в житті людини, що відображено в англійських загадках. Засобом профілювання концепту TIME на передконцептуальному рівні є архетип вогню, на концептуальному рівні – метафори й метонімії, на вербальному – антитеза й порівняння на основі реляційних і субстантивних семантичних структур іменника, дієслова, прикметника та прислівника.

Література:

1. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е.С. и др.] ; под общ. ред. Е.С. Кубряковой. – М., 1996.
2. Langacker R.W. Foundations of Cognitive Grammar: Theoretical Prerequisites. V. 1 / R.W. Langacker. – Stanford : Stanford University Press, 1987. – 516 p.
3. Бартминский Е. Языковой образ мира: очерки по этнолингвистике / Е. Бартминский. – М. : Индрик, 2005. – 512 с.
4. Селиванова Е.А. Энигматический дискурс: вербализация и когниция / Е.А. Селиванова. – Черкассы : Изд-во Ю. Чабаненко, 2014. – 214 с.

Голянд Н. И. Средства профилирования концепта TIME в английской загадке

Аннотация. В статье рассматриваются средства профилирования концепта TIME в английской загадке. На предконцептуальном уровне концепт TIME профилируется с помощью архетипа Тени, на концептуальном – через метафорические и метонимические модели, на вербальном – посредством противопоставления и сравнения на основе субстантивных (имя существительное, имя прилагательное, наречие) и реляционных (глагол) семантических структур.

Ключевые слова: профилирование, архетип, фрейм, реляционные семантические структуры, субстантивные семантические структуры.

Holiyad N. Means of profiling of TIME concept in the English riddle

Summary. The paper investigates means of profiling of TIME concept in the English riddle. On the preconceptual level TIME concept is profiled through the archetype of Shadow, on the conceptual level – with the help of metaphorical and metonymic models and on the verbal level – through antitheses and comparison on the basis of substantival (noun, adjective, adverb) and relational (verbs) semantic structures.

Key words: profiling, archetype frame relational semantic structure, substantive semantic structure.